

Terminology Manual, Helmut Felber, Infoterm, Paris 1984, 426+XXI Page.

مبانی اصطلاح‌شناسی، هلموت فلبر، اینفوترم، پاریس ۱۹۸۴، ۴۲۶+۲۱ صفحه.

پروانه فحام‌زاده (پژوهشگر گروه واژه‌گزینی فرهنگستان زبان و ادب فارسی)

افزایش میلیونی و سریع اصطلاحات علمی، نیاز به تدوین اصول و روش‌هایی در حوزه اصطلاح‌شناسی را ضروری می‌نماید. لزوم کاربرد اصطلاح‌شناسی در زمینه‌های گوناگون، از جمله نظریه‌پردازی و تدوین اصول و روش‌های علمی، آموزش متون علمی و فنی به‌منظور انتقال دانش فنی، نگارش و ویرایش متون علمی و فنی، ترجمه این متون به زبان‌های مختلف، چکیده‌نویسی و خلاصه‌نویسی متون تخصصی، شکل‌گیری زبان‌نما به‌سازی، تدوین اصطلاح‌نامه‌ها، طبقه‌بندی و فهرست‌نویسی آنها و بسیاری کاربردهای دیگر را نمی‌توان انکار کرد.

در زمینه اصطلاح‌شناسی کتاب‌های متعددی نوشته شده است. یکی از این کتاب‌ها مبانی اصطلاح‌شناسی هلموت فلبر است که مدت‌ها پیش تألیف شده و روش‌های اصطلاح‌نگاری و مستندسازی مطرح در آن قدیمی شده است و عمده جدول‌های آن دیگر به کار نمی‌آیند، ولی برخی از مطالب تاریخی آن شامل مرور زمان نشده و مفاهیم اساسی و بنیادی آن همچنان محل رجوع استادان و دانشجویان و پژوهشگران اصطلاح‌شناسی است. کتاب فلبر رساله‌ای صرفاً نظری نیست، بلکه حول محور کاربرد و تمرین می‌گردد و نمایانگر استفاده از اصول و روش‌ها در فعالیت‌های اصطلاح‌شناختی است و می‌تواند مکملی برای تسهیل کاربرد استانداردها و راهنماهای ملی و بین‌المللی باشد. این کتاب شامل نظریات بنیادی مکتب

اصطلاح‌شناسی وین است که بر مبنای نظرات و تجربیات اویگن و وستر^۱ در این زمینه پایه‌ریزی شده است. فلبر تلاش کرده است تا جوهری از اصطلاح‌شناسی را در این کتاب گردآوری کند که برای کار عملی نیز مفید باشد. کتاب در درجه نخست برای اصطلاح‌شناسان تهیه شده و برای مسئولان استانداردسازی و محققان و متخصصان اطلاع‌رسانی و همچنین برای کارشناسان رده‌بندی و استادان اصطلاح‌شناسی و متخصصان زبان‌های خاص سودمند است.

مرکز بین‌المللی اطلاعات اصطلاح‌شناسی (اینفوترم)^۲، در دهه ۷۰ میلادی، تألیف این کتاب را به فلبر سفارش داد و او تألیف و تدوین آن را، با حمایت سازمان یونسکو، در سال ۱۹۸۴ به انجام رساند.

کتاب با مقدمه فلبر (صفحه I تا II) آغاز می‌شود و پس از سپاسگزاری و دیباچه، فهرست کتاب در هفت بخش و در پانزده صفحه تنظیم شده است.

فصل نخست (صفحه ۱ تا ۹۳) چشم‌اندازی از فعالیت‌های اصطلاح‌شناختی در سطح جهان^۳، اهمیت آن و نیز اهداف ترمنت را ارائه می‌دهد و در ابتدا چهار بُعد کار اصطلاح‌شناسی^۴ از دیدگاه وستر را مطرح می‌کند.

در ادامه، به مسائل مربوط به یکسان‌سازی مفاهیم و اصطلاحات و تشریح و گسترش اصول اصطلاح‌شناسی و اصول اصطلاح‌نگاری می‌پردازد که در اصطلاح‌شناسی مقایسه‌ای مطرح است. سپس جنبه‌های علمی و کاربردی اصطلاح‌نامه‌ها^۵ شامل تدوین اصطلاح‌نامه، آموزش اصطلاح‌شناسی، هماهنگی در کار اصطلاح‌شناسی و استفاده از رایانه در اصطلاح‌شناسی را توضیح می‌دهد و اصطلاح‌شناسی توصیفی^۶ (ثبث نحوه کاربرد اصطلاح‌نامه) و اصطلاح‌شناسی تجویزی^۷ (استاندارد کردن اصطلاح‌شناسی) مباحثی است که به شکل مشروح در این فصل مطرح شده است. سپس زیر عنوان مراحل تدوین استانداردهای بین‌المللی، تاریخچه‌ای کامل از فعالیت‌های اصطلاح‌شناسان، در طی سال‌های ۱۹۳۶ تا ۱۹۸۴، ارائه شده و سازمان‌ها و نهادهای درگیر در این امر معرفی شده‌اند.

1. E. WÜSTER

۲. Infoterm: سازمان یونسکو با همکاری مؤسسه استاندارد اتریش، برای حمایت از فعالیت‌های اصطلاح‌شناسی، «مرکز بین‌المللی اطلاعات اصطلاح‌شناسی» موسوم به «اینفوترم» را در سال ۱۹۷۱ تأسیس کرد. گسترش همکاری‌های بین‌المللی در زمینه اصطلاح‌شناسی، به شکل‌گیری شبکه اطلاع‌رسانی اصطلاح‌شناسی «ترمنت» (Termnet) منجر شد.

3. terminology work and science in general

4. the four dimensions of terminology work

5. thesaurus

6. descriptive terminology

7. prescriptive terminology

یکسان‌سازی^۱ بین‌المللی اصطلاح‌نامه‌ها، عنوان دیگری است که در این فصل به آن پرداخته می‌شود. یکسان‌سازی کاری است مستمر که در چهار سطح مفاهیم و نظام مفاهیم، تعاریف، شکل مکتوب اصطلاحات، شکل داخلی، یعنی معنای تحت‌اللفظی اصطلاحات در زبان‌های مختلف، انجام می‌گیرد.

ادامه این فصل به معرفی تهیه‌کنندگان اصطلاح‌نامه و تاریخچه مختصر آن از زمان لئوناردو داوینچی و لایب‌نیتس و لاوازیه تا امروز اختصاص دارد. علاوه بر آن، ویژگی‌های پژوهشگران این زمینه را برمی‌شمرد و پیشنهادهایی ارائه می‌دهد.

پس از توضیحی مختصر در مورد رهنمودها و استانداردها و مبنای علمی این کار، به معرفی مکتب‌های اصطلاح‌شناسی، شامل مکتب وین، مکتب پراگ، مکتب شوروی، می‌پردازد. تحقیقات بنیادی اصطلاح‌شناسی در سایر کشورها نیز معرفی می‌شود و در ادامه این مطالب به ضرورت وجود فعالیت‌های مفید از جمله همکاری‌های بین‌المللی، کمک‌های رایانه‌ای، گردآوری اطلاعات اصطلاح‌شناختی، ایجاد داده‌بانک‌های اصطلاح‌شناختی و بانک‌های تحقیقاتی، هماهنگی‌های جهانی و تلاش‌های یونسکو می‌پردازد و تاریخچه‌ای از فعالیت‌های افراد و نهادهای گوناگون در دهه‌های مختلف و مختصری از فعالیت‌های اینفوترم، از گردآوری و تحلیل اطلاعات تا آموزش و برگزاری گردهمایی‌ها و ایجاد کتابخانه و مانند آنها، عرضه می‌کند و ویژگی‌های ترمینت را برمی‌شمارد. صفحات ۶۳ تا ۷۲ به فهرست مراجع این فصل اختصاص دارد و در انتهای فصل، پنج پیوست گنجانده شده است:

پیوست ۱: مروری بر کار اصطلاح‌شناسی و ارتباط آن با نظریه اصطلاح‌شناسی و نیز مستندسازی.
پیوست ۲: معرفی اینفوترم و نمادهای مورد استفاده آن و همچنین، انواع استانداردها و مراجع مربوط.

پیوست ۳: گزیده همایش‌های اصطلاح‌شناسی از سال ۱۹۵۹ تا زمان تدوین کتاب در کشورهای مختلف که در آن نماد اختصاری همایش‌ها همراه با معرفی آنها آمده است.

پیوست ۴: اهداف و کارکردهای کارگروه بین‌المللی هماهنگی فعالیت‌های اصطلاح‌شناختی در سال ۱۹۵۹.

پیوست ۵: نمودار درختی از فعالیت‌های اینفوترم.

فصل دوم (صفحه ۹۶ تا ۱۱۳)، به طور خلاصه، ارتباط نظریه عمومی اصطلاح‌شناسی^۱ را با سایر زمینه‌ها نشان می‌دهد که به نظر مؤلف کتاب نیاز به تحقیقات بیشتر دارد. در این فصل در ضمن پرداختن به کلیات و معرفی نظریه عمومی اصطلاح‌شناسی، به تفاوت‌های نظریه عمومی و نظریه‌های مرتبط با زبان متعارف می‌پردازد؛ الگوی اصطلاحی و وستر را تشریح می‌کند و ارتباط نظریه عمومی با رشته‌های دیگر را، در حد آشنایی مختصر، بیان می‌کند، از جمله با رشته‌هایی مانند هستی‌شناسی، منطق، معرفت‌شناسی، زبان‌شناسی، اطلاع‌رسانی و مستندسازی، نظریه رده‌بندی و علم رایانه. منابع این فصل نیز در انتهای فصل (صفحه ۱۱۱ تا ۱۱۳) آمده است.

فصل سوم (صفحه ۱۱۴ تا ۱۸۸)، با عنوان «اصول اصطلاح‌شناسی»^۲ و فصل چهارم (صفحه ۱۸۹ تا ۳۱۲)، با عنوان «روش‌های اصطلاح‌نگاری»^۳، هسته مرکزی این کتاب را تشکیل می‌دهند.

در فصل سوم متذکر می‌شود که روش‌ها و اصول اصطلاح‌شناسی، مبنای یکسان‌سازی کار اصطلاح‌شناختی‌اند.

اصول حاکم، اشیای منفرد، مفاهیم، روابط میان مفاهیم، هستی‌شناسی، روابط میان موضوع‌ها، نظام‌های مفهومی و موضوعی و منطقی، شبکه‌های موضوعی، چگونگی توصیف مفاهیم، استفاده از تصاویر، انواع اصطلاحات، اجزای متشکله اصطلاح، چگونگی ترکیب عناصر کلمات، گزینش صحیح از میان اجزای اصطلاحات، وام‌گیری زبانی، بین‌المللی کردن اصطلاحات، ساخت اصطلاحات اختصاری، کوته‌نوشت‌ها، اصول ساخت اصطلاحات، شرایطی که باید در ساخت اصطلاحات رعایت شوند، نسبت اصطلاح و مفهوم، و ده‌ها زیرعنوان مربوط به موارد بالا، مفاهیمی هستند که به‌طور مفصل در این فصل تعریف شده‌اند و ده‌ها نمودار (درختی، حوزه‌ای، پیکانی مدور، پیکانی چهارخانه، طبقه‌ای و مانند آنها) و جدول و فهرست، برای شفاف‌سازی مفاهیم متن، به کار گرفته شده‌اند.

فصل چهارم با تشریح روش‌های اصطلاح‌نگاری شروع می‌شود. اصطلاح‌نگاری فعالیتی است با هدف ثبت نسبت‌های اصطلاح-مفهوم، شامل موقعیت مفاهیم در نظام‌های مفاهیم،

1. fundamentals of the general theory of terminology
3. methods of terminography

2. terminology principles

یعنی ثبت داده‌های اصطلاح‌شناختی که توصیفی دقیق از مفهوم و روابط میان یک مفهوم و سایر مفاهیم ارائه می‌کنند.

در این فصل تاریخچه‌ای مختصر از اصطلاح‌نگاری ارائه و نمادهای اصطلاح‌نگاشتی ایزو به صورت مشروح و به کمک جدول نمایش داده می‌شود، این جدول‌ها عبارت‌اند از: سیاهه الفبایی نمادهای حرفی زبان‌ها، سیاهه نمادهای مورد استفاده در واژگان الگوی ووستر با عنوان ابزار ماشینی؛ سیاهه نمادهایی که باید در اصطلاح‌نامه مورد استفاده قرار گیرند. از میان عنوان‌های فرعی این فصل می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: داده‌های اصطلاح‌نگاشتی، استاندارد اصطلاح‌نامه چندزبانه، اصطلاحات منسوخ، واژه‌نامه‌های غیراستاندارد چندزبانه، فهرست مفاهیم، چگونگی نمایش اصطلاحات، برگه‌دان، پرونده‌های داده‌ها، بانک‌ها و اطلاعات اصطلاح‌شناختی، توصیف زبانی، تبادل داده‌ها.

اطلاعات بسیار زیادی با شرح جزئیات و توضیح مناسب و کافی در این فصل ثبت شده است که می‌توانند الگو قرار گیرند و با نیازهای خاص منطبق شوند. به علاوه، جدول‌ها و نمودارها و تصاویر بسیار زیادی در جهت شفاف‌سازی مفاهیم، در این فصل گنجانده شده است.

فصل پنجم (صفحه ۳۱۳ تا ۳۳۳)، با عنوان «برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های اصطلاح‌شناختی»^۱، نگرشی کلی از طرح‌های اصطلاح‌شناختی ارائه می‌دهد که امکان گسترش آنها، با استفاده از نتایج به دست آمده از «ترم‌نت»، وجود دارد.

در این فصل به تصمیماتی که پیش از شروع طرح باید گرفته شود، اشاره شده است تا در صورت لزوم و امکان بتوان حوزه کار را گسترش داد و به موضوع‌هایی که باید در مدنظر قرار گیرند، توجه بیشتری کرد. به علاوه، داده‌های اصطلاح‌شناختی مورد نیاز برشمرده و تعریف شده‌اند، از جمله تاریخ ثبت، شماره ردیف، نماد رده‌بندی، یادداشت‌های توضیحی، انتخاب زبان‌ها، مآخذ که شامل واژگان استاندارد و لغت‌نامه‌ها و واژگان تخصصی، انواع جدول‌ها، چگونگی استخراج داده از مآخذ، آماده‌سازی تعاریف، کار دستی و کار ماشینی. در انتها نیز چند نمونه برگه دست‌نوشته ارائه شده است.

فصل ششم (صفحه ۳۳۴ تا ۴۰۲)، با عنوان «مستندسازی اصطلاح‌شناسی»^۲، به معرفی کوتاهی از اصول زیربنایی مستندسازی اصطلاح‌شناسی به منظور استفاده در جهت اهداف

ترمنت می‌پردازد. در این فصل عنوان شده است که مستندسازی یک علم و یک عمل و مقوله‌ای فرارشته‌ای^۱ است، یعنی در هر حوزه از دانش و فعالیت انسانی کاربرد دارد. سه نوع مستندسازی از جمله مستندسازی آثار مکتوب، مستندسازی داده‌های اصطلاح‌شناختی و مستندسازی داده‌های رخداندنگاشتی معرفی شده‌اند و اهداف و چگونگی گردآوری و ثبت داده‌های کتاب‌شناختی آنها توضیح داده شده و برای انواع مختلف آنها نمونه‌هایی ثبت شده است.

فهرست‌نویسی، تحلیل اسناد، زبان‌نمایه‌سازی، انواع استانداردها و انواع داده‌ها و بانک‌ها و کارکرد آنها و چگونگی تأمین و نگهداری آنها نیز مطالب دیگر این فصل را تشکیل می‌دهند و سپس فهرست منابع فصل ششم (صفحه ۳۵۷ تا ۳۶۰) آمده است. پس از فهرست نیز پانزده پیوست (صفحه ۳۶۱ تا ۴۰۲) مطالب کتاب را تکمیل می‌کنند.

پیوست‌ها شامل برخی اطلاعات مفید، از جمله استانداردها، نوع داده‌ها، مشخصات بانک‌های اطلاعاتی مهم و داده‌های رخداندنگاشتی مختلف، نمونه‌ای از ثبت واژگان استاندارد به‌علاوه چند نمونه از برگه‌های ثبت کتاب‌شناسی هستند.

فصل هفتم (صفحه ۴۰۳ تا ۴۲۶) به کتاب‌شناسی^۲ منابع اصطلاح‌شناسی اختصاص دارد. منابع این فصل به تفکیک موضوع و با عنوان‌های مختلف به‌صورت الفبایی دسته‌بندی شده و شامل منابع اصلی و عمومی است، به‌علاوه منابع مربوط به علم اصطلاح‌شناسی، منابعی که به مکتب‌های وین و پراگ و شوروی اختصاص دارند، منابع تحقیقاتی در کانادا، منابع مرتبط با استانداردهای اصطلاح‌شناسی، همکاری‌های اصطلاح‌شناسی، منابع آموزشی، ترمنت، گزارش‌های اینفوترم، منابع مربوط به اصول و روش‌های اصطلاح‌شناسی، مستندات و مجله‌ها و روزنامه‌ها.

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، به دلیل اهمیت علم اصطلاح‌شناسی در امر تبادل اطلاعات و نیز سرعت‌بخشیدن به فعالیت‌های اصطلاح‌شناختی در زمینه تدوین اصول و روش‌های صحیح‌نمایه‌سازی مدارک علمی و فنی اقدام به ترجمه و تدوین کتاب‌های اصطلاح‌شناسی کرده است. کتاب مبانی اصطلاح‌شناسی هلموت فلبر نیز در سال ۱۳۸۱ با ترجمه محسن عزیزی در مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، به‌عنوان نخستین ترجمه از منابع اصطلاح‌شناختی، به چاپ رسیده است.